

Rapportering 2 avseende uppdrag ”Lägesbilder och åtgärder i kommunerna för att förebygga social problematik och utsatthet med anledning av covid-19”

1. Beskrivning av uppdraget

Regeringen gav 11 juni 2020 länsstyrelserna i uppdrag att samordna lägesbilder av kommunernas bedömningar av eventuell risk för social problematik och utsatthet med anledning av konsekvenser av covid-19-pandemin samt kommunernas beskrivning av vidtagna och planerade åtgärder. Uppdraget ska samordnas av Länsstyrelsen i Hallands län och utföras i samverkan med Socialstyrelsen och i samråd med Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) samt andra relevanta aktörer. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet vid två tillfällen, en första insamling så snart som möjligt samt en andra insamling, senast den 30 oktober.

1.1 Hantering av uppdraget

Del 1 av uppdraget rapporterades till Regeringskansliet den 3 juli. Den 19 augusti skickade Länsstyrelsen i Halland ut uppföljande frågor till samtliga länsstyrelser. Därefter gjorde respektive länsstyrelse ett utskick till kommunerna eller inhämtade underlag på annat sätt. Med utgångspunkt från kommunernas svar och från information som inhämtats i länsstyrelsernas löpande arbete i regionala nätverk med olika aktörer, gjordes länsvisa lägesbilder som skickades till Länsstyrelsen i Halland den 7 oktober. I lägesbilderna har beaktats kvinnor och män, flickor och pojkar samt personer med utländsk bakgrund, personer med funktionsnedsättning och äldre. Utifrån de länsvisa lägesbilderna har Länsstyrelsen i Halland tagit fram denna rapport. De 21 länsvisa lägesbilderna bifogas rapporten till Regeringskansliet.

Länsstyrelsen har haft dialog med Sverige Kommuner och Regioner (SKR) och Socialstyrelsen kring upplägg och innehåll och rapporten har stämts av dem.

Frågeställningar i länsstyrelsernas utskick:

- Vad har kommunerna uppmärksammat för förändring/skillnad gällande social problematik och utsatthet?
- Vad har kommunerna vidtagit för ytterligare åtgärder för att förebygga problematiken/utsattheten?
- Vilka nyttillkomna risker ser kommunerna under de närmaste månaderna?
- Ser kommunerna några nyttillkomna positiva effekter, till exempel ökad social sammanhållning, samverkan, stöd?
- Hur planerar kommunerna framåt för att förebygga och åtgärda de problem som uppstår?

Områden i länsstyrelsernas utskick:

- i. Våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck
- ii. Utsatta barn och familjer
- iii. Alkohol och narkotika
- iv. Psykisk ohälsa/isolering
- v. Arbetslöshet och sysslolöshet

Utifrån de länsvisa lägesbilderna har Länsstyrelsen i Halland även tillfogat ett sjätte område: ”*Social oro såsom ordningsstörningar och skadegörelse*”.

1.2 Övergripande kommentar

Denna rapport visar att det finns ett brett spektrum av social problematik och utsatthet kopplat till den pågående pandemin. Då det förekommer stora skillnader i rapporteringen mellan olika kommuner och olika länsstyrelser är det inte möjligt att ge en heltäckande nationell bild över berörda områden. Däremot ger rapporteringen en tydlig bild över den sociala problematiken och utsattheten som kommuner och länsstyrelser rapporterat.

Olika typer av problematik har varierat i omfattning under pandemins gång, och sammantaget är det svårt att peka på vad som förändrats sedan förra rapporteringen. Det är också svårt att bedöma utvecklingen för sådan problematik som inte lyftes i rapport 1. Dylig problematik kan ändå vara intressant att belysa.

Sammanfattningsvis vill Länsstyrelsen framhålla att:

- Tolv av 21 länsstyrelser rapporterar om att det varit normal nivå gällande ansökningar och anmälningar till socialtjänsten i kommunerna gällande våld i nära relationer. Fyra länsstyrelser anger att några kommuner uppgett ökad våldsutsatthet och hedersrelaterat våld. Flera länsstyrelser rapporterar att kommunerna har sett en ökad problematik kring ökad användning av alkohol.
- Hur barns och ungas skolgång kan komma att påverkas av pandemin är centralt i rapporteringarna. Efter inledningsvis hög frånvaron i för- och grundskola ökade närvaron under våren, men nu tyder rapporteringen på att frånvaron återigen ökar. Elever som haft hög frånvaro tidigare upplevs ha ännu högre frånvaro under pandemin. Kommuner har gjort olika insatser för att upptäcka långvarig skolfrånvaro och för att stärka elever med extra behov.
- Gällande orosanmälningar går det inte att skapa en entydig bild huruvida de har ökat eller minskat sedan rapportering del 1. Detta behöver noggrannare studeras med specifika frågeställningar för att få en tydlig bild.
- Flera länsstyrelser rapporterar en fortsatt ökad arbetslöshet och sysslolöshet för olika grupper. Många beskriver att nyanlända kommit längre från arbetsmarknaden. Bilden är dock varierad mellan län och mellan kommuner. Kommuner använder statligt

2020-10-28

450-4494-2020

subventionerade insatser för att begränsa pandemins negativa effekter. Många kommuner har utökat utbildningsplatser inom vuxenutbildning.

- Redan utsatta familjer är ännu mer utsatta nu på grund av varsel och uppsägningar. Av rapporteringarna framgår att föräldrar uttrycker oro över familjens ekonomiska situation och att de behöver mer stöd.
- Den generella bilden i rapporteringarna är att den psykiska ohälsan har ökat, men inte så kraftig som befarats. De redan mest utsatta grupperna drabbades tidigt av pandemin, men psykisk ohälsa ökar nu bland flera grupper. Rapporten visar att socioekonomi är en tydlig faktor som bidrar till särskild utsatthet och ohälsa.
- Ett antal positiva effekter rapporteras också. Rapporteringarna vittnar om ett förbättrat och ökat förvaltningsöverskridande arbete i kommunerna, där rutiner har förbättrats över tiden. Samverkan mellan skola, socialtjänst och arbetsmarknadsenheter lyfts som särskilt positivt. Ökad digital kompetens och införandet av digitala verktyg i skolan tros kunna gynna barn och unga. Civilsamhällets engagemang lyfts fram som positivt.

2. Områden social problematik och utsatthet

2.1 Våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck

2.1.1 Vad har kommunerna uppmärksammat för förändring/skillnad gällande social problematik och utsatthet?

Tolv av 21 länsstyrelser rapporterar om att det varit normal nivå gällande ansökningar och anmälningar till socialtjänsten i kommunerna gällande våld i nära relationer. Fyra länsstyrelser anger att några kommuner uppgivit ökad våldsutsatthet och hedersrelaterat våld. Därtill förekommer några få rapporter om ökat tryck på länens kvinnojourer.

2.1.2 Vad har kommunerna vidtagit för ytterligare åtgärder för att förebygga problematiken/utsattheten?

Nästan alla län rapporterar att kommunerna har ökat sin information till invånarna under perioden. Utöver de åtgärder som rapporterades i del 1 kan nämnas att utökade ekonomiska anslag till länens kvinnojourer har förekommit.

2.1.3 Vilka nytillkomna risker ser kommunerna under de närmaste månaderna?

I huvudsak rapporteras samma risker som i somras. Några län nämner dock att det är allt svårare att hitta bostäder till våldsutsatta, exempelvis efter en tids vistelse i skyddat boende.

2.1.4 Ser kommunerna några nytillkomna positiva effekter, till exempel ökad social sammanhållning, samverkan, stöd?

Samtliga positiva effekter såsom digitalisering, ökad samverkan och medial uppmärksamhet kring området som nu omnämns av kommunerna rapporterades i del 1 av denna rapportering.

2.1.5 Hur planerar kommunerna framåt för att förebygga och åtgärda de problem som uppstår?

Utöver de åtgärder som rapporterades i del 1 kan nämnas att flera kommuner förutspår en ökad användning av chatt och stödtelefoner gentemot såväl våldsutsatta som våldsutövare. Fortsatt kompetensutveckling och informationsspridning anges som en mycket viktig del för ett antal kommuner. Likaså framhålls vikten av att stödja verksamheter och organisationer som stängt ned under pandemin, så att dessa kan återuppta sina insatser.

2.2. Utsatta barn och familjer

2.2.1 Vad har kommunerna uppmärksammat för förändring/skillnad gällande utsatta barn och familjer?

I inledningen av pandemin var frånvaron i för- och grundskola hög. Närvaron ökade under våren, men nu tyder rapporteringen på att frånvaron i för- och grundskola återigen ökar. Den grupp elever som haft en hög frånvaro innan pandemin upplevs ha en ännu högre frånvaro under pandemin. Gällande orosanmälningar går det inte att skapa en entydig bild huruvida de har ökat eller minskat sedan rapportering del 1. Orosanmälningar lyfts på olika sätt i rapporterna och med koppling till olika problemområden (exempel skolfrånvaro, alkohol och droger, flickors utsatthet på nätet samt hot). Det är även oklart om det har att göra med covid-19 eller inte.

Det framkommer i flertalet av de länsvisa rapporteringarna att pandemin försvårat socialtjänstens arbete med utsatta familjer. Kommuner uttrycker en oro över att familjer skyller på pandemin för att inte behöva ta emot insatser från socialtjänsten. Kommuner ser också att familjer under utredning kan "hålla sig undan" med hänvisning till symptom samt att barn hålls hemma med samma förevändning. Svårigheten att göra hembesök i samband med orosanmälningar har i vissa fall lett till att upptäckt av missförhållanden i familjer tagit längre tid. Rädsla för covid-19 i familjehem försvårar placering av barn. Av samma anledning tackar föräldrar nej till kontaktfamiljer och kontaktfamiljer till nya uppdrag.

Redan utsatta familjer är ännu mer utsatta nu på grund av varsel och uppsägningar. Av rapporteringarna framgår att föräldrar uttrycker oro över familjens ekonomiska situation och att de behöver mer stöd. Antalet ansökningar av försörjningsstöd uppges ha ökat i några kommuner, i vissa kommuner särskilt bland nyanlända familjer. För unga med tillfälliga uppehållstillstånd, enligt nya gymnasielagen, har pandemin bidragit till större svårigheter att klara skolgång och försörjning.

På några håll har det också rapporterats om ökad skadegörelse och bråk förorsakat av unga. Detta tros bero på mindre aktiviteter under sommarmånaderna för ungdomarna. Se även avsnitt 2.6.

2.2.2 Vad har kommunerna gjort för att åtgärda/förebygga problematiken/utsattheten?

Utöver de åtgärder som rapporterades i del 1 kan nämnas att det upplevs vara större vaksamhet, följsamhet och lyhördhet i kommunerna då det handlar om barn och unga i riskzon. Exempel på detta är fältassistenter förändrade arbetstider för att kunna fånga upp ungdomar. Vissa kommuner har anställt fler fältassistenter. För att bättre upptäcka och förebygga långvarig skolfrånvaro rapporteras om förtydligade frånvarorutiner, förstärkningar inom elevhälsa och extra resurser som riktar sig till elever med extra behov.

2.2.3 Vilka nytillkomna risker ser kommunerna under de närmaste månaderna?

I rapporteringarna framgår en oro för ökad smittspridning och att redan utsatta barn, unga och familjer blir ännu mer utsatta, men också att antalet utsatta familjer kan komma att öka. Risken finns att verksamheter som ger stöd till dessa grupper på grund av personabortfall måste pausa sina olika stödverksamheter. Det uttrycks också en oro över att familjer med pågående ärenden hos socialtjänsten avbokar sina möten med hänvisning till pandemin, samtidigt som det kan finnas familjer som är i behov av hjälp och stöd, men som inte vågar söka hjälp på grund av rädsla för smittan.

Hur barn och ungas skolgång kan komma att påverkas är också något som är centralt i rapporteringarna. Kommunerna uttrycker en oro över att fler barn och unga jämfört med tidigare inte kommer få sina behov av utbildningen tillgodosedda. Bland annat uttrycks farhågor för försämrat skolresultat, ökat behov av stöd och ökat antal elever som hoppar av skolan. Detta befaras i sin tur leda till ökad psykisk ohälsa bland barn och unga. Andra farhågor är att barn och unga hålls hemma från förskola och skola med pandemin som ursäkt och att orosanmälningar från skolan ska öka. En annan aspekt som lyfts är att lärandet utmanas och grupprocesser kan ta längre tid då frånvaron är hög bland såväl elever som bland pedagoger. En eventuell stängning av gymnasieskolan och dess påverkan på förstaårseleverna har också lyfts. Likaså finns en oro för hur de gymnasieungdomar som inte klarade sina kurser under våren, på grund av distansundervisning, kommer klara av att läsa vårens och höstens kurser parallellt.

Vid en ökad smittspridning befaras besöken på mötesplatserna för barn och unga minska. Detta kan i sin tur medföra sämre koll på var ungdomarna befinner sig och vad de hittar på. Risker som lyfts är ökat spelande och gängbildning.

Det finns en oro över att de synliga effekterna av konsekvenserna av covid-19 kan komma att dröja och att det tar lång tid innan de påverkar socialtjänstens verksamhet. Detta gäller barn, unga och vuxna och medför risk för ökat antal ärenden längre fram som i sin tur kan bli svårt att hantera inom befintliga resurser.

Samtidigt som digitala lösningar lyfts fram som något positivt ses det av några kommuner som en risk då det kan medföra försämrad samverkan mellan myndigheter och verksamheter. Detta kan i sin tur komma att påverka individens tillgång till effektivt stöd och hjälp. En annan farhåga som lyfts kopplat till digitala lösningar är om kommunernas budget- och skuldrådgivning skulle begränsas till enbart digitala tjänster. Exempelvis är det digitala utanförskapet stort bland personer med funktionsnedsättning och bland personer med annat moderspråk än svenska.

2.2.4 Ser kommunerna några nytillkomna positiva effekter, till exempel ökad social sammanhållning, samverkan, stöd?

Rapporteringarna vittnar om ett förbättrat och ökat förvaltningsöverskridande arbete i kommunerna. Arbetet sker mer gemensamt och mindre i stuprör. Samverkan mellan skola och socialtjänst lyfts som särskilt positivt. Det rapporteras också om ökad samverkan och medvetenheten bland samhällets aktörer. Frågan upplevs ha fått ett gemensamt fokus i samhället och civilsamhällets engagemang lyfts fram som något positivt. Pandemin tycks också ha bidragit till att åtgärder som varit på tal under en längre tid nu kommit igång. Likaså uppges olika rutiner ha förbättrats under perioden. Personal som arbetar med utsatta barn, unga och vuxna är ännu mer uppmärksamma på problem som kan härledas till effekterna av isolering, distansarbete och ökad oro och det rapporteras om en ökad vuxennärvaro på stan.

Pandemin har lett till ökad kreativitet. Nya arbetssätt och digitala lösningar ses som en positiv effekt av pandemin, men också något som beskrivs som nödvändigt för att verksamheterna ska nå ut till sina målgrupper. Elever, lärare och rektorer har ökat sin digitala kompetens och införandet av digitala verktyg tros kunna gynna barn och unga. Digitaliseringen har också bidragit till en större flexibilitet i arbetssätt för att möta elevers behov när de är frånvarande en längre tid från skolan. Öppna förskolans verksamhet har lyfts fram som viktigt stöd för småbarnsföräldrar då mödra- och barnhälsovårdens föräldragrupper ställts in. Distansarbete uppges också ha gett positiva effekter, som mindre stress, en ökad samvaro i familjer och ökad trygghet.

2.2.5 Hur planerar kommunerna framåt för att förebygga och åtgärda de problem som uppstår?

I rapporteringarna framgår att fokus framåt handlar om att fortsätta samverka över gränserna och att fortsätta det främjande och förebyggande arbetet. Det handlar också om att följa utvecklingen av pandemin, inhämta och göra omvärldsanalyser och att förändra verksamheter vid behov. Vikten av att fokusera på ungdomar och deras fritid lyfts. Likaså lyfts vikten av att fånga upp de barn och unga som inte kommer till skolan. Inom socialtjänsten handlar det om att förbereda för ökat inflöde av ärenden och att kunna anpassa verksamheter efter behov.

2.3 Alkohol och narkotika

2.3.1 Vad har kommunerna uppmärksammat för förändring/skillnad gällande alkohol och narkotika?

Flera länsstyrelser rapporterar att kommunerna har sett en ökad problematik kring ökad användning av framförallt alkohol, samt i några fall även indikationer på ökad användning av narkotika. Några kommuner brottas särskilt med att fler ungdomar i låg ålder brukar narkotika. Någon kommun nämner en ökad tillgång på Tramadol och kokain och några kommuner identifierar ett ändrat missbruksmönster från hasch till amfetamin, vilket gör missbruket synligare i samhället. Från ett län rapporteras uppfattningen att gruppen som brukar heroin och syntetiska opioider växer.

En länsstyrelse uttrycker att många av kommunerna, under en längre tid, signalerat stora utmaningar när det gäller narkotika, medan flera kommuner inte har sett någon ökning av droganvändning eller missbruk av alkohol under perioden. Bilden är inte entydig.

Flera kommuner nämner att individer som redan lever i ett missbruk mår sämre, som en följd av isolering och social distansering. Ett par kommuner vittnar om att stängd daglig sysselsättning medfört ökat missbruk och ökad psykisk ohälsa hos brukare.

Enstaka kommuner uttrycker att socialtjänstens placeringar och insatser för missbrukare har ökat under året. Ett par kommuner uttrycker att ett ökat antal mödrar och vårdnadshavare med missbruksproblematik har identifierats.

Flera länsstyrelser beskriver en försämrad situation och att kommunerna uppger ett ökat inflöde av ärenden kopplat till missbruk av främst alkohol. Ett par kommuner rapporterar om ökad problematik i form av bland annat fler anmälningar om oro för missbruk samt fler omhändertaganden enligt LOB. Det senare gäller såväl återfall som nya missbrukare.

Från ett län rapporterar kommunernas socialtjänster att antalet pågående insatser inte har ökat jämfört med samma period tidigare år. Dock ser man att allvarlighetsgraden har ökat i pågående insatser. Kommuner som uppger en skillnad har sett en ökning av LVM-ärenden, fall av knivskärningar, annat våld kopplat till missbruk samt ett ökat blandmissbruk.

Det rapporteras från några län att stängning av daglig verksamhet och beroendecenter har negativ påverkan på personer med missbruksbakgrund och ökat risken för alkoholkonsumtion.

2.3.2 Vad har kommunerna vidtagit för ytterligare åtgärder för att förebygga problematiken/utsattheten?

Utöver de åtgärder som rapporterades i del 1 kan nämnas att den uppsökande verksamheten i kommunerna har ökat sedan vårens nedtrappning. Flera verksamheter har återgått till det normala, alternativt har kommunerna hittat nya sätt att bedriva enskilt stöd och gruppverksamheter.

2020-10-28

450-4494-2020

Nyttillkomna exempel som lyfts fram är extraöppna fritidsgårdar, förstärkt vuxennärvaro i identifierade områden, extra information till vårdnadshavare och diskussioner på skolan om alkohol och narkotika via chattfunktion.

Några länsstyrelser uppger att inga särskilda ytterligare åtgärder rapporterats av kommunerna utöver deras befintliga ANDTS-arbete.

2.3.3 Vilka nyttillkomna risker ser kommunerna under de närmaste månaderna?

Flera av kommunerna anser att den risk med missbruksproblematik som noterades vid den första rapporteringen fortsatt kvarstår som en effekt av ökad ekonomisk oro och stress. Även missbruk och särskilt spelmissbruk som effekt av social isolering lyfts som en risk.

Kommuner ser en risk för ökat tryck inom missbruksvården, dels av helt nya patienter, dels av patienter som inte kunde följas upp under våren.

I två rapporteringar lyfts risk för försämrad samverkan med regionerna, vilka varit tvungna att omprioritera resurser vilket lett till väntetider och att de inte haft möjlighet att erbjuda exempelvis avgiftning.

Omställningen till digitala alternativ riskerar att försvåra möjligheten att följa upp pågående ärenden samt svårigheter att nå de som inte på eget initiativ söker hjälp.

Det förebyggande arbetet gällande alkohol och narkotika försvåras då föräldramöten och föreläsningar om alkohol och narkotika inte kan genomföras.

2.3.4 Ser kommunerna några nyttillkomna positiva effekter, till exempel ökad social sammanhållning, samverkan, stöd?

De positiva effekter som rapporteras omnämndes till stor del i rapport 1. Det kan dock påtalas att enstaka kommuner anger positiva effekter av att samhället öppnar upp. Exempelvis innebär gymnasieskolans öppnande att det blir lättare att nå elever i riskzon. Att isolering minskar ses också som en positiv effekt.

Utvecklat tillsynsarbete med polisen beskrivs positivt från ett län. Signaler lyfts om att det varit mindre fall av misshandel och LOB-insatser då krogar stängt eller ändrat inriktning och öppettider. Från ett län rapporteras att langningen verkar ha minskat i och med Systembolagets noggrannare kontroll av vilka som befinner sig i butiken.

2.3.5 Hur planerar kommunerna framåt för att förebygga och åtgärda de problem som uppstår?

Allmänt anger länen att inför hösten är ambitionsnivån fortsatt hög hos kommunerna. Från flera län rapporteras att kommunerna anpassar sin verksamhet efter de behov som uppstår.

Kommunerna arbetar efter ordinarie rutiner, men är öppna för att göra verksamhetsförändringar utifrån den löpande problem- och riskanalys som görs. Likaså planeras för ökad uppsökande och tidigt förebyggande verksamhet.

Några kommuner anger att de förbereder för en utbyggd missbruksvård för både vuxna och ungdomar. Vidare rapporteras om att enstaka kommuner arbetar mer aktivt med tidig upptäckt, det nya konceptet ”stökfritt”, utbildning i återfallsprevention, "snacka om cannabis" som metod för att möta elever, fördjupade kartläggningar av läget, ANDTS-coacher i skolorna samt information på fler språk.

2.4 Psykisk ohälsa/isolering

2.4.1 Vad har kommunerna uppmärksammat för förändring/skillnad gällande psykisk ohälsa?

Majoriteten av kommunerna rapporterar förändringar ifråga om psykisk ohälsa i jämförelse med den första rapporteringen. Den generella uppfattningen i rapporteringen är att den psykiska ohälsan har ökat, men inte så kraftig som prognoser gjorde gällande under våren 2020.

Flera kommuner uttrycker att de redan mest utsatta grupperna drabbades tidigt och hårdast av pandemin, men att psykisk ohälsa ökar bland äldre, personer med funktionsnedsättning, barn och unga samt nyanlända och asylsökande. Socioekonomi uppges vara en faktor som bidrar till extra utsatthet och ohälsa, eftersom personer som lever i socioekonomisk utsatthet har sämre hälsa och levnadsvanor sedan tidigare.

Isolering har lett till ökad utsatthet i socioekonomiskt utsatta grupper såsom nyanlända och asylsökande. Inställda aktiviteter och sjukfrånvaro hos personal har också orsakat att personer som bor på asylboende har svårt att få hjälp.

Kommuner rapporterar också om ökad psykisk ohälsa hos gymnasieelever, kopplat till vårens distansundervisning. Många elever har uttryckt att den uteblivna kontakten med studiekamrater har lett till social isolering. Flera kommuner rapporterar om en ökning av besök hos skolsköterskor och skolkuratorer. Generellt sett är det fler flickor och kvinnor än pojkar och män som söker vård och är aktuella för vårdinsatser.

Från kommunernas äldreomsorg och daglig verksamhet har det rapporterats in både positiva och negativa förändringar. Några kommuner rapporterar att inom äldreomsorgen har brukarnas rädsla och ångest, som ökade till följd av isoleringen, börjat minska. Samtidigt har andra kommuner noterat en kraftig ökning av psykisk ohälsa och isolering bland äldre och personer med funktionsnedsättning.

Det uttrycks en stark oro för personer med funktionsnedsättning som drabbats av nedstängda verksamheter och isolering. Denna grupp har särskilt svårt att bryta isoleringen. Någon kommun uppger betydligt färre deltagare i fritidsverksamheter som riktar sig till personer med funktionsnedsättning. Några kommuner rapporterar också om en försämring av den psykiska hälsan hos gruppen, med destruktiva beteenden som följd. Likaså förekommer självisolering på grund av rädsla för smitta.

Vidare beskrivs äldres isolering som ett särskilt problem. En större isolering och ett försämrat mående har uppmärksamrats bland äldre. Det uttrycks särskilt stark oro för isolering bland

2020-10-28

450-4494-2020

äldre som inte bor på äldreboenden och då specifikt de som bor på landsbygd. Minskad kontakt med socialsekreterare inom äldreomsorgen leder till att äldres vårdbehov ökar innan de får hjälp. Primärvården har märkt en tendens av ökade kontakter från äldre på grund av ensamhet. Äldres isolering samt besöksförbud på äldreboenden riskerar också skapa psykisk ohälsa hos anhöriga. Flera kommuner har uppmärksammat att inställd dagligverksamhet och besöksförbud medfört ökad belastning för anhöriga till äldre och funktionsnedsatta.

Några kommuner nämner att tillgången till psykiatrisk vård blivit sämre. Klienter riskerat att hamna mellan stolarna då det är lång väntetid till psykiatrin. En kommun uppger att invånarna i högre utsträckning söker och ringer konsultativa samtal till öppenvården. Flera kommuner rapporterar om en ökning av ärenden inom socialtjänsten, ökade väntetider inom vården för psykiska besvär samt om omprioriteringar inom öppenvårdspsykiatrin, vilket leder till minskad tillgänglighet och svårigheter att få hjälp både för brukare och anhöriga. Personal som arbetar inom beroendevård och med psykisk ohälsa rapporterar att deltagare i missbruksvård mår sämre än tidigare.

Enstaka rapporteringar har lämnats om allvarliga konsekvenser av psykisk ohälsa då Räddningstjänsten i ett län beskriver att de upplever en viss ökning av suicidlarm där det larmas enligt gällande samverkansavtal. Från ett annat län uppges att psykiatrin rapporterar om en ökning av suicid detta år. Någon entydig slutsats går inte att dra av detta.

Några kommuner uppmärksammar att vissa medarbetare som arbetar hemifrån upplever isolering och minskat välmående.

2.4.2 Vad har kommunerna vidtagit för ytterligare åtgärder för att förebygga problematiken/utsattheten?

Flertalet kommuner anger att de vidtagit psykosociala åtgärder, inom främst skola, barnomsorg och äldreomsorg, för att stödja medborgare och anställda under den pågående pandemin. Flera kommuner har utökad vistelsetid för barn på förskolan och grundskolans frånvarokontroll har skärpts. Vidare har handlingsplaner för barns psykiska hälsa tagits fram samt utbildningsinsatser för bland annat fritidsgårdspersonal om hur man kan stötta unga med oro och psykisk ohälsa.

Kommunerna försöker bibehålla trygghet kring tider och rutiner enligt den planering som finns kring varje individ inom LSS, äldreomsorg och daglig verksamhet. Daglig verksamhet och socialpsykiatriska mötesplatser prioriteras för att bryta brukarnas isolering. Likaså beskriver flera kommuner att de valt att anpassa aktiviteter för äldre hellre än att ställa in. Kommunerna bedriver i större utsträckning hembesök och annan uppsökande verksamhet än tidigare. Vidare har flera aktörer utökat primärvårdens samtalsstöd samt utökat ledsagningen. För seniorer tillhandahålls digitala mötesplatser samt utomhusaktiviteter.

Flera kommuner har ett ökat fokus på välmående för de medarbetare som arbetar på distans. Vissa kommuner har tagit fram chefsstöd kopplat till hemarbete. Flera kommuner tillhandahåller utbildningar om psykisk hälsa samt webbutbildningar i suicidförebyggande arbete för medarbetare.

Många kommuner rapporterar att samverkan mellan civilsamhället, kommunens förvaltningar och frivilligförbund har ändrat fokus från praktisk hjälp med exempelvis matinköp till psykosocialt stöd för de som upplever ensamhet och oro.

2.4.3 Vilka nytillkomna risker ser kommunerna under de närmaste månaderna?

Många kommuner anger att de ser nytillkomna risker. Exempelvis nämns att isolering och ohälsa bland äldre kan öka under vintern eftersom sociala möten utomhus försvåras. Många äldre som lever i ensamhushåll har redan signalerat oro inför höst och vinter. Socialpsykiatri beskriver att fler tackar nej till boendestöd och andra insatser på grund av oro för smitta. Några kommuner rapporterar om färre ansökningar om hemtjänst. Det kan innebära en ökad risk för belastning på anhöriga. En del anhöriga har av rädsla för smitta tagit hem sin multisjuka partner för att sköta denna i hemmet.

Flera kommuner menar att nyanlända mår sämre än för ett halvår sedan. Asylsökande med funktionsnedsättningar med placering på otillgängliga boenden, med avsaknad av sociala insatser och ett socialt nätverk är extra utsatta. För att kunna ta del av digitala tjänster krävs utrustning och kunskap som många i denna grupp saknar. Flera kommuner lyfter också att SFI på distans kan leda till att det kan ta längre tid att lära sig det svenska språket, vilket också kan leda till isolering och psykisk ohälsa.

När det gäller barn och unga uttrycker kommuner att fler barn och unga kan fara illa på grund av att fler stannar hemma på grund av symptom. Det finns indikationer på att den psykiska ohälsan ökar bland ungdomar. Psykisk ohälsa påverkar barn och ungas möjligheter till måluppfyllelse och i slutändan behörighet till gymnasiet. Vidare uttrycker kommuner hårt tryck på barn- och ungdomspsykiatri på grund av hög sjukfrånvaro bland personalen. Det riskerar att barn och föräldrar som väntar på stöd, utvecklat ytterligare ohälsa.

2.4.4 Ser kommunerna några nytillkomna positiva effekter, till exempel ökad social sammanhållning, samverkan, stöd?

Kommuner ser nytillkomna positiva effekter i form av utvecklad samverkan med civilsamhället. Detta märks extra mycket i de områden som drabbats hårt av covid-19, det vill säga redan socialt utsatta områden. Vidare har många föreningar och trossamfund ställt om till digitala lösningar för att nå sina medlemmar.

Kunskapen om psykisk ohälsa har ökat, likaså intresset för och utbudet av kompetensutveckling i ämnet. Flera kommuner rapporterar om färre sjukskrivningar sedan förra rapporteringstillfället till följd av digitaliseringen. Några kommuner uppger att det är positivt att arbetsgivare har blivit mer flexibla med varifrån man arbetar. Vissa personer med psykisk ohälsa har lättare att hålla kontakt genom distansmöten. Intresset för digitalisering har ökat hos seniorer. En del elever har uttryckt att de har fått mer arbetsro genom att arbeta hemifrån och mer tid med familjen, andra uttrycker att det är skönt att gå tillbaka i skolan. För en del familjer har hemarbete minskat stressen och ökat den sociala samvaro.

2.4.5 Hur planerar kommunerna framåt för att förebygga och åtgärda de problem som uppstår?

Utöver de åtgärder som rapporterades i del 1 kan nämnas att samarbetet mellan hem och förskola/skola ska främjas. Likaså ska det förebyggande arbetet i skolan stärkas och den digitala delaktigheten främjas.

2.5 Arbetslöshet och sysslöshet

2.5.1 Vad har kommunerna uppmärksammat hittills gällande arbetslöshet och sysslöshet?

Många länsstyrelser rapporterar om en fortsatt ökad arbetslöshet och sysslöshet för olika grupper. Vissa kommuner ser en betydande ökning medan andra uppger att situationen är oförändrad sedan första rapporteringen och några kommuner ser ingen skillnad i jämförelse med början av pandemin. Det finns en stor oro i kommunerna över den ökande arbetslösheten och konjunkturutvecklingen samt en oro över de långsiktiga ekonomiska konsekvenserna för såväl enskilda som för kommunernas ekonomi.

Kommuner rapporterar om en oro rörande företagens ekonomi samt en osäkerhet kring om de statliga stöden förlängs, vilket kan leda till nya varsel och uppsägningar. Några kommuner anger att "onormalt många" skrivs ut från SFI för att de på grund av distansstudier inte har tillräcklig progression i studierna, vilket ökar risken för längre väg till arbetsmarknadsanpassning och ökat behov av försörjningsstöd.

Från flera län rapporteras att arbeten har försvunnit i branscher som tidigare tagit emot stora grupper av unga, nyanlända och långtidsarbetslösa. Exempel på sådana branscher är handel, turism, restaurang, men även industri och andra näringar. Många kommuners arbetsmarknadsenheter noterar svårigheter kring att lotsa arbetssökande till arbetsmarknadsanställningar, praktikplatser eller arbetsplatsförlagda utbildningar, i så väl privat som kommunal regi.

Många länsstyrelser rapporterar att försörjningsstödet i kommunerna har ökat mer än normalt under sommaren och att fler personer har försörjningsstöd som enda inkomst. En del kommuner uppger ett ökat tryck på kommunala arbetsmarknadsinsatser och minskade möjligheter att erbjuda stöd i ansökningsförfarandet. Det senare gäller framförallt för utrikesfödda med svårigheter att kommunicera på svenska. Arbetsförmedlingens minskade möjligheter att ta emot besök har lett till att fler vänder sig till kommunerna för hjälp. Flera kommuner uttrycker att de saknar verktyg för att möta de ökade behoven och att det är en försvårande omständighet att Arbetsförmedlingens verksamhet samtidigt håller på att ställas om, exempelvis genom avveckling av lokala kontor.

Många kommuner beskriver att nyanlända är mer utsatta och att de kommit längre från arbetsmarknaden och att de drabbas i högre utsträckning ju längre tid som går. Det råder fortsatt stora svårigheter att hitta arbetsförberedande insatser för personer i etablering. Det digitala utanförskapet har förstärkts hos vissa individer under pandemin, vilket bland annat inneburit

svårigheter att exempelvis delta i undervisning på distans och risk om att gå miste om ersättning.

Kommuner som gränsar mot Norge uttrycker en särskilt ansträngd situation till följd av den nedstängda gränshandeln och stora varsel eller permitteringar. Ett län rapporterar att de har problem med att få utländska personers utbildningar validerade, vilket försvårar anställningsmöjligheterna.

Ett län beskriver att en av deras största kommuner rapporterar att skillnaden har blivit att allt fler personer inte har betala sina hyror, vilket har lett till vräkningar.

2.5.2 Vad har kommunerna vidtagit för ytterligare åtgärder för att förebygga problematiken/utsattheten?

Flertalet av länsstyrelserna nämner att kommuner vidtagit åtgärder med fokus på ökad samverkan mellan aktörer. Likaså har åtgärder vidtagits för att hantera fler ansökningar om ekonomiskt bistånd och för att kunna remittera ärenden till kommuners arbetsmarknadsenheter. Fler har fått möjlighet att ansöka digitalt om försörjningsstöd.

Kommuner använder statliga stöd och påbörjade insatser kan förlängas för att begränsa pandemins negativa effekter. Många kommuner har utökat utbildningsplatserna inom vuxenutbildning och yrkeshögskolor. Några kommuner uppger att man uppmuntrar invånarna att söka utbildningar. Kommunerna arbetar fortfarande mycket aktivt med att försöka hitta praktikplatser och andra arbetsförberedande insatser. Vissa kommuner erbjuder enklare datakurser i syfte att underlätta kontakter med handläggare och lärare samt för att möjliggöra för individen att följa sin planering. I län där kommuner rapporterat att de öppnat upp SFI i fysisk form har vidtagna åtgärder varit att anpassa tider och gruppstorlekar så att det ska fungera under rådande omständigheter.

2.5.3 Vilka nytillkomna risker ser kommunerna under de närmaste månaderna?

I huvudsak rapporteras samma risker som i somras.

2.5.4 Ser kommunerna några nytillkomna positiva effekter, till exempel ökad social sammanhållning, samverkan, stöd?

Länsstyrelserna fortsätter att lyfta positiva effekter med god samverkan inom kommunerna och med den egna organisationen samt med externa aktörer. Många kommuner rapporterar om en förbättrad situation där verksamhetsutövare upplever bättre samverkan och gränsöverskridande och tvärssektoriellt arbete.

Några kommuner nämner att näringslivet utvecklats bättre än befarat, då besöksnäringen fick ett uppsving på grund av hemester. Från ett storstadslän rapporteras att fler unga har hittat till utomhusaktiviteter, vilket är en positiv effekt. En del aktiviteter har återgått till någorlunda normala, bortsett från att antalet deltagare i olika aktiviteter begränsas. Rädslan och oron

upplevs inte lika stor som tidigare. Olika aktörer resonerar ”hur kan vi erbjuda aktiviteter fast på ett annat sätt” snarare än att ställa in. En länsstyrelse län rapporterar en positiv effekt att ungdomar har upplevt sig tryggare över lag då att meningsfulla aktiviteter genomförs.

Kommuner har under sommaren bland annat förstärkt samordningen mellan socialförvaltningar och arbetsmarknadsförvaltningar i syfte att vara mer aktiva kring de individer som skrivs in till försörjningsstöd. Arbetsmarknadsenheterna har blivit mer synliga och efterfrågade som en kommunal resurs.

2.5.5 Hur planerar kommunerna framåt för att förebygga och åtgärda de problem som uppstår?

Många länsstyrelser lyfter att kommunerna planerar att fortsätta den initierade samverkan både internt och externt mellan kommuner och andra aktörer utifrån rådande förändringar på arbetsmarknaden med långsiktig planering.

Flera kommuner rustar för att kunna ta emot fler deltagare inom arbetsmarknadsverksamheten. Arbetet är inriktat på att personer med ekonomiskt bistånd så snabbt som möjligt ska hitta egen försörjning, främst genom arbete eller studier. Andra åtgärder som nämns är tätare telefonkontakt för stöd till personer som visat tecken på ökad oro eller risk för utsatthet.

I rapporteringarna framgår vikten av att säkerställa kontinuerlig kontakt med arbetsgivare för att se över deras möjligheter att skapa praktikplatser samt för att kartlägga rekryteringsbehov. Det lyfts att kommuner påbörjat justering av riktlinjer för lönebidragsanställningar och insatser i arbetsförmedlingens program.

Utvecklingsarbeten pågår inom många kommuner. Exempelvis hur kommuner inom sin organisation arbetar med fördjupade lägesbilder, omvärldsbevakning och analys av social problematik och utsatthet för att på så vis bättre kunna minska och möta effekterna av pandemin. Kommunerna betonar vikten av att följa utvecklingen över tid.

2.6 Social oro såsom ordningsstörningar och skadegörelse

Flera länsstyrelser har under inrapporteringen lagt till egna områden. Många av dessa har berört problem som kan kännetecknas som symptom på social oro, exempelvis ordningsstörningar och skadegörelse.

2.6.1 Vad har kommunerna uppmärksammat för förändring/skillnad gällande social oro såsom ordningsstörningar och skadegörelse?

Flera län rapporterar att sommaren överlag har varit lugn. Den befarade oron som till viss del fanns innan sommaren har inte besannats. Trots detta finns det några områden som sticker ut och som återkommer i flera rapporteringar. Ingen länsstyrelse kan dock säga att problematiken explicit beror på hanteringen av covid-19. Framförallt är det två problemområden som sticker ut i rapporteringarna.

2020-10-28

450-4494-2020

Det första återkommande problemområdet är rapporter om en ökning av ungdomssamlingar i offentlig miljö och till viss del stök och problem kopplat till detta. Flera länsstyrelser har rapporterat om samlingar av motorburen ungdom. Problembilden kännetecknas då av ordningsstörning med hög musik och riskfylld bilkörning. Från ett län rapporteras mer detaljerat om att problembilden även innefattar alkohol- och narkotikabruk, sexuella utnyttjanden och nedskräpning. Förutom de brott som sker i anslutning till samlingarna, skapar samlingarna en ökad irritation och en försämrad trygghetskänsla hos andra medborgare.

Den andra problemområdet som rapporteras från flera län är ökad skadegörelse. Även detta problem nämns i samband med ungdomssamlingar och flera länsstyrelser anger att det många gånger är på skolor och förskolor som skadegörelsen ökat.

Några länsstyrelser har även redovisat en ökning av gängkriminalitet i sin inrapportering, men utan att specificera det närmre. Enstaka länsstyrelser har även rapporterat att man sett en ökning av personrån, inte heller detta närmre specificerat.

2.6.2. Vad har kommunerna vidtagit för ytterligare åtgärder för att förebygga problematiken/utsattheten?

Överlag har åtgärderna två inriktningar och tenderar att syfta till att stävja just problem i offentlig miljö som orsakas av ungdomar. Dels rapporteras om att kommunerna försökt minska sysslolöshet hos unga genom exempelvis utökade öppettider för fritidsgårdar och stöd till föreningar. Man har skapat sommarlovsaktiviteter, feriearbeten och gratis aktiviteter för ungdomar. Dels har vuxennärvaron ökat i den offentliga miljön, exempelvis genom fältarbetare, poliser, väktare och förebyggande team. Men kommunerna har även arbetat med att öka den informella kontrollen genom att försöka utöka närvaron av vanliga vuxna genom att till exempel ge bidrag till föreningar för nattvandring.

2.6.3 Vilka nytillkomna risker ser kommunerna under de närmaste månaderna?

De risker som nämns är att de ovan nämnda ökningarna av ungdomssamlingar och skadegörelse ska fortsätta öka eller ligga kvar på en hög nivå. I samband med detta nämns även att om situationen kvarstår under en längre period, ökar risken för att allmänheten själva ska försöka göra ingripanden.

2.6.4 Ser kommunerna några nytillkomna positiva effekter, till exempel ökad social sammanhållning, samverkan, stöd?

Den ökade vuxennärvaron i offentliga miljöer ses som positiv.

2.6.5 Hur planerar kommunerna framåt för att förebygga och åtgärda de problem som uppstår?

Kommunerna bedriver långsiktig planering och utnyttjar befintliga upparbetade kanaler med berörda verksamheter. Likaså bevakas riskläget genom regelbundet inhämtande av information och omvärldsanalyser. Kommuner rapporterar att de ska arbeta aktivt med att utveckla samverkan mellan polis och kommun genom samordning för ökad trygghet, platssamverkan, mobila väktarresurser samt trygghetskameror. Trygghetsmätningar samt processer kring medborgardialoger och framtagande samt implementering av samverkansöverenskommelser står också högt på agendan.

Bilagor

Länsvisa lägesbilder.

Ärendets handläggning

Beslut i detta ärende har fattats av landshövding Brittis Benzler med enhetschef Lovisa Ljungberg som föredragande. I beredningen av ärendet har länsråd Jörgen Peters deltagit. Under framtagandet av rapporten har medarbetare från Utvecklings- och Samhällsbyggnadsenheten medverkat.

Brittis Benzler

Lovisa Ljungberg